

WOJCIECH MARIA BARTEL
(1923–1992)

Jego Świątobliwość,
 Zbliża się druga rocznica niezapomnianego pobytu Waszej Świątobliwości w Polsce i w naszym
 mieście oraz trzeci rok pontyfikatu, którego przebieg śledzimy z głęboką uwagą. Objęcie przez
 Waszą Świątobliwość najwyższej godności oraz urzędu Głowy Kościoła Rzymskokatolickie-
 go w niczym nie zmieniło w Waszej Świątobliwości, widocznych dla każdego Polaka, serdecznego
 uczucia synowskiej miłości Ojczyzny, troski o jej dzisiejsze sprawy, gorącego przywiązania do dzie-
 dzictwa narodowej kultury oraz Krakowa, nie tylko środowiska sztuki i nauk rozmaitych, lecz tak-
 że i fabrycznych kominów. [...] W swych badaniach naukowych i rozmaitych wystąpieniach porusza
 Waszą Świątobliwość szereg ważnych kwestii społeczno-moralnych, skłaniających do skupionej
 refleksji. Pragniemy nawiązać do dwóch z nich. Pierwsza to kategoryczne stawiane żądanie nieustan-
 nej troski o walory etyczne w każdej dziedzinie nauki. Druga to stwierdzenie, że nauka ma sens i uz-
 sadnienie o tyle, o ile przyzna się jej zdolności do poszukiwania prawdy, będącej w swej istocie dobrem czoł-
 wieka. Uważamy, że zwłaszcza te dwie kwestie powinny stać się przedmiotem naukowych rozważań¹.

Powyższe słowa pochodzą z tekstu uroczystego Adresu, jaki w kwietniu 1981 r. do Je-
 go Świątobliwości Papieża Jana Pawła II skierowali Rektor i Senat Uniwersytetu Ja-
 giellońskiego. Współautorem Adresu był dziekan Wydziału Prawa i Administracji
 krakowskiej Wszechnicy – prof. dr hab. Wojciech Maria Bartel, który obok profes-
 rów Przemysława Mroczkowskiego i Franciszka Sławskiego, należał do komisji senac-
 kiej, działającej pod przewodnictwem JM Rektora Mieczysława Hessa. Adres ten za-
 wiozła do Stolicy Apostolskiej oficjalna delegacja Uniwersytetu Jagiellońskiego. W jej
 składzie był także profesor Bartel. To wyróżnienie Profesor zawdzięczał swojej po-
 stawie uczonego i człowieka Uniwersytetu, zawsze wiernego najpiękniejszym jego
 tradycjom. Figurujące w Adresie słowa o walorach etycznych obecnych w każdej dzie-
 dzinie nauki oraz o prawdzie jako podstawowej racji jej istnienia stanowiły osobiste
 credo naszego Profesora.

Profesor Wojciech Maria Bartel urodził się 27 grudnia 1923 r. w Krakowie
 w rodzinie Władysława Mariana Bartla, prawnika, prokurenta bankowego. Matką przy-
 szłego profesora była Zofia z Puchalskich. Dla obojga rodziców Profesor zachował
 przez całe swoje życie cześć i synowską miłość. Po ukończeniu szkoły powszechnej,
 kontynuował naukę w Państwowym Gimnazjum im. Króla Jana III Sobieskiego,
 w którym w ostatnim roku niepodległej Rzeczypospolitej zdał tak zwaną „małą matu-
 rę”. Wybuch wojny przeszkodził mu w kontynuowaniu nauki. W czasie okupacji pra-
 cował najpierw jako magazynier w sklepie tytoniowym, a następnie został robotnikiem
 w stolarni Miejskiej Kolei Elektrycznej. Jesienią 1940 r. wstąpił do Szkoły Handlowej.
 W latach 1942-1944 r. zatrudnił się w dziale statystycznym Urzędu Pracy (*Arbeitsamt*);
 równocześnie kształcił się w systemie tajnego szkolnictwa polskiego. W ten sposób
 zaliczył I i II klasę liceum humanistycznego. Świadectwo dojrzałości otrzymał w grud-
 niu 1944 r. Po krótkiej służbie wojskowej, w 1945 r. rozpoczął naukę na Wydziale
 Prawa UJ. Ukończył ją w czerwcu 1949 r. i na zawsze związał się już z Uniwersytetem
 Jagiellońskim.

W czasie swoich studiów na Wydziale Prawa UJ zetknął się z wybitnymi pro-
 fesorami: ekonomistą – Adamem Krzyżanowskim, znawcą teorii i filozofii prawa –

¹ Cytowany wyżej fragment Adresu UJ do papieża Jana Pawła II pochodzi z wydanej pośmiertnie publikacji W. M. Bartla pt. *Jan Paweł II a Uniwersytet Jagielloński w latach 1978-1983. Wybór dokumentów*, oprac. W. M. Bartel, Kraków 1994.

Jerzym Landem, cywilistą – Fryderykiem Zollem, karnistą – Władysławem Wolterem. Największy wpływ na przyszłego uczonego wywarli jednak wybitni historycy prawa: historyk prawa polskiego i prawa kościelnego Adam Vetulani oraz wykładowca dziejów ustroju państw zachodniej Europy – Michał Patkaniowski. To oni wytyczyli młodemu wówczas uczonemu główne szlaki jego przyszłych naukowych zainteresowań, jakimi były historia prawa polskiego i historia prawa państw Zachodniej Europy oraz prawo kanoniczne. Duże znaczenia w początkach działalności badawczej profesora Bartla miała także jego współpraca z docentem Bogusławem Leśnodorskim, wybitnym uczniem Stanisława Kutrzeby, który objął profesurę w Uniwersytecie Warszawskim.

W Uniwersytecie Jagiellońskim Wojciech M. Bartel osiągnął kolejne szczeble w swojej karierze naukowej: w 1949 r. był młodszym asystentem, w 1951 r. starszym asystentem, w 1955 r. adiunktem, w 1967 docentem, w 1977 r. profesorem nadzwyczajnym i wreszcie w 1991 r. profesorem zwyczajnym.

W pracy badawczej podejmował bardzo różnicowaną tematykę. W roku akademickim 1960/1961 stypendium British Council ułatwiło Wojciechowi Bartłowi wyjazd do Anglii. Jego studia w Londynie zaowocowały pracą habilitacyjną pt. *Ochrona wolności osobistej na tle rozwoju państwowości anglosaskiej Brytanii*². Praca ta, choć dotycząca przeszłości, przykuwała uwagę swoją aktualnością. Pisana w Polsce, w czasach rządów komunistycznych, w których codziennością było łamanie praw człowieka przez władzę, książka ta na przykładzie dawnej Anglii uświadamiała odwieczność fundamentalnych zasad prawnych: równości wszystkich bez wyjątku wobec prawa oraz jego nadrzędności zgodnie z regułą, że „prawo wiąże zarówno rządzącego, jak i rządzonych”. Recenzenci tej pracy chwalił jej autora za znakomite opanowanie metody naukowej, a zwłaszcza wysokie umiejętności analizy źródeł oraz zastosowanie metody porównawczej.

Prof. Bartel interesował się także dziejami Wydziału Teologicznego UJ, a zwłaszcza historią krakowskiej kanonistyki. W rezultacie powstały artykuły ogłoszone na łamach „*Analecta Cracoviensia*”: *Wydział Teologiczny Uniwersytetu Jagiellońskiego na przełomie dwóch wieków (od połowy XIX w. do końca I wojny światowej)* – 1969 oraz *Przyczynek do dziejów Wydziału Teologicznego UJ jako ośrodka naukowego Metropolii Krakowskiej za czasów drugiej Rzeczypospolitej (1918-1939)* – 1971. Do tego samego nurtu badawczego należy zaliczyć artykuły: *Z dziejów kanonistyki na Wydziale Prawa Uniwersytetu Jagiellońskiego w XVI/III w.* („*Ruch Biblijny i Liturgiczny*”, t. 19, 1966) oraz *Naukowy mecenat Adama Stefana Sapiehy (w Księdze Sapieżyńskiej)*³.

Profesor zajmował się szeroko pojętym stosunkiem Państwa Polskiego do Kościoła, czego owocem było studium pt. *The State and Christian Religions in Poland from the 16th to the 20th centuries* (w *The Common Christian Roots of the European Nations. An International Colloquium at the Vatican*, Florence 1983, s. 827-842). Pośmiertnie już Gerard Noodt Instituut w Nijmegen opublikował wielce wartościową rozprawę pt. *Kirche und Staat in Polen in den Jahren 1944-1989* (Nijmegen 1993, s. 31).

² *Zeszyty Naukowe UJ. Prace prawnicze*, z. 23, Kraków 1965, s. 136.

³ *Księga Sapieżyńska*, t. 1, Kraków 1982, s. 205-241.

Wojciech Bartel był przede wszystkim historykiem prawa Polski. Opublikował z tej dziedziny m.in. *Dozory w Insurekcji Kościuszkowskiej* (1954), *Ustrój władz cywilnych powstania kościuszkowskiego* (Wrocław 1959), *Zagadnienia prawne w ustroju monetarnym Polski średniowiecznej do I. poł. XIV w.* (1973). Tematyce XIX-wiecznej poświęcił m.in. *Ustawodawstwo Księstwa Warszawskiego oraz Akty normatywne władzy najwyższej (lata 1807-1808, 1808-1810 i 1811-1812)*, opublikowane w latach 1964, 1968 i 1969 we wznowionej serii „Starodawnego Prawa Polskiego Pomniki”. Wiele miejsca w jego badaniach zajęła także problematyka krakowska, np. *Wolne Miasto Kraków (1815-1846)* z 1970 r., *Karta z dziejów kultury prawnej w Galicji na przełomie XVIII i XIX wieku* (w *Księdze pamiątkowej ku czci Konstantego Gryniewskiego*, 1970), *Rewolucja krakowska 1846 r.* (1956), *Kapitulacja Krakowa w dniu 15 czerwca 1794 r.* (1963), *Ustrój i prawo Wolnego Miasta Krakowa (1815-1846)* (1976 i 1981), *Czy Kraków na przełomie XIX i XX wieku był „polskim Rzymem”?* (1983), *Zgromadzenie Reprezentantów Wolnego Miasta Krakowa* (1984).

Dużym osiągnięciem Wojciecha Bartla są prace poświęcone historii nauki prawa. Spod jego pióra wyszły liczne biogramy wybitnych polskich prawników czasów Oświecenia oraz XIX w. publikowane na łamach *Polskiego Słownika Biograficznego* oraz *Oesterreichisches Biographisches Lexicon 1815-1950*. Był też autorem obszernego studium na temat prawoznawstwa w Polsce po trzecim rozbiórze do 1862 r. opublikowanego w ramach pomnikowego dzieła pt. *Historia nauki polskiej*⁴. W sumie w swoim naukowym dorobku profesor Bartel posiada ponad 150 prac drukowanych, z czego ponad 20 dotyczy prawa kościelnego i jego historii. W badaniach naukowych, którymi obejmował powszechną historię prawa, historię prawa polskiego, prawa kanonicznego i dzieje jego nauki, cechowała go zawsze wszechstronność i niezwykła rzetelność.

Był człowiekiem niezwykle prawym, bardzo uczynnym i życzliwym. W 1981 r. kiedy do Uniwersytetu Jagiellońskiego z woli jego społeczności powróciła samorządność akademicka, został pierwszym dziekanem Wydziału Prawa z wyboru, a nie z mianowania. Funkcję dziekana pełnił przez dwie kadencje w latach 1981-1987. Kierował Wydziałem w burzliwych czasach „Solidarności” i haniebnego stanu wojennego. Zasłużył się jako żarliwy obrońca studentów więzionych w Zależu, których bardzo często jego osobiste starania uchroniły od srogich kar za działalność antypaństwową i związkową.

Jako dziekan Wydziału Prawa i Administracji, jednego z najstarszych w krakowskiej Wszechnicy, należał do grona inicjatorów nadania papieżowi Janowi Pawłowi II w 1983 r. doktoratu *honoris causa* Uniwersytetu Jagiellońskiego. Podczas konferencji KBWE w Krakowie w 1991 r. poświęconej „Wspólnemu dziedzictwu kulturowemu w Europie” wystąpił jako oficjalny delegat Stolicy Apostolskiej.

Wiekopomną zasługą Profesora było podjęcie starań o odtworzenie zniszczonej w czasach stalinowskich Katedry Prawa Kościelnego. To właśnie on w grudniu 1982 r. skierował do Senatu Almae Matris wniosek o powołanie zakładu naukowego o tej nazwie. W jego następstwie, na mocy uchwały Senatu z 22 grudnia 1982 r. przywrócony został do życia, zniesiony w 1952 r. Zakład Historii Prawa Kościelnego na Wydziale Prawa i Administracji UJ. Jego pierwszym kierownikiem został profesor Bartel. Rów-

⁴ *Historia nauki polskiej*, t. 3, Wrocław 1977, s. 795-833.

niez z jego inicjatywy 23 X 1991 r. Senat UJ podjął uchwałę o powołaniu Katedry Historii Prawa Kościelnego w miejsce istniejącego Zakładu.

Profesor W. M. Bartel był doskonałym nauczycielem i wykładowcą. Jego zajęcia cieszyły się wielkim uznaniem słuchaczy, których pociągała nienaganna polszczyzna mówcy, nierzadko okraszana anegdotą, co pozwalało mu utrzymywać uwagę słuchaczy w stałym napięciu. W swych wykładach dziekan Bartel zachwycał szczerością i autentycznością głoszonego słowa. Uczyl zgodnie ze swym sumieniem i przekonaniami, lojalnie wobec prawdy i w oderwaniu od narzuconego przez władze PRL światopoglądu materialistycznego. Do dydaktyki uniwersyteckiej przywiązywał niezwykle dużą wagę, o czym świadczą przechowywane do dziś przez małżonkę Profesora – Renatę Bartłową, szczegółowe notatki ze wszystkich prowadzonych przez Niego zajęć.

Od początku lat 60. prof. Bartel wykładał równolegle w Seminarium Duchownym w Krakowie. Należał także do grona wykładowców prawa w Papieskiej Akademii Teologicznej. Obowiązki swe wykonywał bezpłatnie, w przekonaniu, że czyni to dla dobra społeczeństwa i Kościoła. Nie licząc się z szykanami ówczesnych władz państwowych, seminaria magisterskie i doktoranckie dla słuchaczy obydwóch tych uczelni organizował nierzadko w Instytucie Historyczno-Prawnym przy ulicy Straszewskiego, a później przy ulicy Gołębiej w Krakowie. Jego zaangażowanie w pracy Papieskiego Wydziału – a następnie Papieskiej Akademii Teologicznej – nie dotyczyło jedynie dydaktyki. Brał udział w opracowywaniu aktów jej prawa wewnętrznego, czynnie uczestniczył w posiedzeniach Rady Wydziału Teologicznego PAT, w doktoratach i habilitacjach. Tego rodzaju postawa wśród PRL-owskiej profesury była wyjątkiem. Z reguły płacono za nią wysoką cenę w postaci trudności w awansach naukowych i przeróżnych szykan.

W roku akademickim 1981/1982 prof. W. M. Bartel na Wydziale Prawa UJ podjął wykład fakultatywny pt. *Prawo kościelne*, który cieszył się dużym powodzeniem, zarówno wśród studentów UJ, jak i Papieskiej Akademii Teologicznej. W latach następnych prof. Bartel prowadził następujące wykłady fakultatywne (monograficzne i konwersatoria): *Stosunek Kościoła do Państwa po soborze trydenckim* (1988/1989); *Kodeks Prawa Kanonicznego i jego dzieje w latach 1917-1960*, a także *Historia prawa kanonicznego* (1989/1990); *Historia prawa kościelnego*; *Stosunek Kościoła do państwa w Europie w XIX stuleciu*, oraz *Problemy prawa małżeńskiego w Kodeksie Prawa Kanonicznego z roku 1917* (1990/1991); *Historia źródeł prawa kanonicznego od czasów najdawniejszych do Soboru Watykańskiego II* (1991/1992); *Kodeks Prawa Kanonicznego z roku 1917 i jego geneza* (1991/1992).

Aktywność Wojciecha Marii Bartla nie ograniczała się tylko do pracy przy biurku. W czasie studiów stał na czele Towarzystwa Biblioteki Słuchaczy Prawa. W latach 1947-1959 był sekretarzem Krakowskiego Oddziału Polskiego Towarzystwa Historycznego. Od 1963 r. należał też do Towarzystwa Miłośników Historii i Zabytków Krakowa. Na zebraniach naukowych Towarzystwa zawsze był w gronie chętnie słuchanych prelegentów. Od 1984 r. przewodniczył Komitetowi Opieki nad Kopcem Kościuszki. Współpracował z Kurią Metropolitalną w Krakowie. W „Alma Radio” nagrał cykl audycji o historii Uniwersytetu Jagiellońskiego, a w szczególności o Collegium Novum.

Profesor Bartel współpracował bardzo aktywnie, zwłaszcza od chwili reaktywowania Zakładu (później Katedry Historii Prawa Kościelnego), z ośrodkami naukowymi w kraju i za granicą. Brał udział w wielu kongresach, np. w Bazylei i Rzymie (1983), Uppsali (1985), Pradze i Pécsu (1986), Nijmegen, Rotterdamie i Lejdzie (1988), na Korfu (1989), w Antwerpii i Oksfordzie (1991). W zagranicznych ośrodkach uniwersyteckich wygłaszał także wykłady cieszące się zawsze wielkim uznaniem wśród słuchaczy.

W uznaniu osiągnięć naukowych profesora Bartla oraz jego przymiotów osobistych środowisko naukowe wyróżniło Go w 13 czerwca 1992 r. wyborem na członka korespondenta Polskiej Akademii Umiejętności. Nie danym mu było długo cieszyć się tym wyróżnieniem. Zmarł 2 września 1992 roku. Pochowany został w rodzinnym grobowcu na cmentarzu Rakowickim.

W artykule biograficznym, zamieszczonym w tomie zbiorowym prac poświęconych pamięci Wojciecha Marii Bartla przez liczne grono uczonych z kraju i zagranicy⁵, profesor Janina Bieniarzówna napisała:

Z jego śmiercią środowisko naukowe krakowskie poniosło ogromną stratę. Odszedł bowiem humanista wielkiego formatu, wielkiego serca i nieposzlakowanego charakteru. Mądrość, dobroć i moc ducha złożyły się w osobowości Zmarłego w harmonijną całość. Cywilna odwaga, pozbawiona wszelkiej pozpy, budziła szacunek. Swoją własną wewnętrzną spokój, płynący z głębokiej wiary, przekazywał w sposób niezauważalny innym. Współczuł ludziom pozbawionym nadziei, a miłość cechowała jego szacunek dla otoczenia. I za to będziemy Mu zawsze wdzięczni.

Wacław Uruszcak, Zdzisław Zarzycki

BIBLIOGRAFIA

Bieniarzówna J., *Wojciech Maria Bartel, 1923-1992*, [w:] *Dawne prawo i myśl prawnicza. Prace historyczno-prawne poświęcone pamięci Wojciecha Marii Bartla*, red. J. Malec, W. Uruszcak, Kraków 1995, s. 7-13.

Jan Paweł II a Uniwersytet Jagielloński w latach 1978-1983. Wybór dokumentów, opracował W. M. Bartel, Kraków 1994.

⁵*Dawne prawo i myśl prawnicza*, Kraków 1995.